

ԱՆԱՀԻՏ ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ

«Ս. Փարաջանովի թանգարան» ՊՈԱԿ,
Ցուցադրության կազմակերպման և
հանրահռչակման բաժնի վարիչ
anahitam@mail.ru

**Ս. ՓԱՐԱՋԱՆՈՎԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ ԷՔՍԿՈՒՐՍԱՎԱՐՆԵՐԻ
ԻՄՊՐՈՎԻԶԱՆՏԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱ ԱՐՎԵՍՏԻ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆ ԱՅՑԵԼՈՒՆԵՐԻ
ԿՈՂՄԻՑ**

Բանալի բառեր. իմպրովիզացիա (հանկարծաստեղծում), կոլաժ, մեկնաբանություններ, ընկալում, տպավորություններ:

Ключевые слова: Импровизация, коллаж, комментарии, восприятие, впечатления.

Key words: Improvisation, collage, comments, perception, impressions.

Մենք ապրում ենք մի դարաշրջանում, որտեղ իմպրովիզացիան ամբողջ մշակույթի համար դարձել է շարժիչ ուժի բանալի: Այն սկզբնավորվել է 20-րդ դարում, դեմ գնալով կարծրատիպերին, դարձել ազատության կոչ արվեստի բոլոր ճյուղերի համար:¹

Իմպրովիզացիան համապատաստից ստեղծագործելն է, որը, հիմնականում, արել են երաժշտության մեջ, թատերական ներկայացումների ժամանակ, արվեստի ստեղծագործությունները ներկայացնելիս և մեկնաբանելիս:²

Վերջինս էլ մեր հետազոտության թեմաներից է, որի համար հիանալի օրինակ է 20-րդ դարի աշխարհահռչակ կինոբեմադրիչ Մերգեյ Փարաջանովի պլաստիկ արվեստը: Ում «Նոան գույնից» (Մայաթ-Նովա) հետո շուրջ 15 տարի թույլ չեն տվել ֆիլմ նկարահանել, իսկ նա օժտված լինելով ստեղծագործելու անսպառ էներգիայով, գտնում է մի ճանապարհ ինքնարտահայտվելու՝ կոլաժներ, ասամբլաժներ, ինստալացիաներ, տիկնիկներ, գլխարկներ ստեղծելով: Փարաջանովի պլաստիկ արվեստն իր

¹ Մանրամասն տե՛ս www.middlebury.edu/~harris:

² Նույն տեղում:

բարձր ճաշակով բազմազանությամբ, գունեղ ու հարուստ նյութով և սրամտությամբ մինչ օրս էլ գիտականորեն ուսումնասիրված և մեկնաբանված չէ, ավելին ինքն էլ հատուկ բացատրություններ, մեկնաբանություններ չէր անում՝ ասելով, որ յուրաքնչյուրն ազատ է սեփական պատկերացմամբ ընկալելու և հասկանալու այն:

Որպեսզի հասկանանք այն իմպրովիզացիաները, որոնք արվում են նրա պլաստիկ արվեստի մեկնաբանումների ժամանակ, նախ անդրադառնանք Փարաջանովին: Նա հենց մեծ իմպրովիզատոր էր և՛ իր ֆիլմերը նկարահանելիս, և՛ իր պլաստիկ արվեստը ստեղծելիս, և՛ իր աշխատանքները ներկայացնելիս ու մեկնաբանելիս, և՛ առօրեա կյանքում: Նրա Թբիլիսիի բնակարանը, որտեղ, կարելի է ասել, ցուցադրվում էին իր գործերը, ինքնին թանգարան էր, ուր հաճախ նա համպատրաստից տեղափոխություններ, փոփոխություններ էր անում, կախված նրանից, թե ովքեր էին այդ պահին նրա հյուր-այցելուները: Համպատրաստից ստեղծելը, հորինելը կամ արդեն ստեղծվածը տարբեր անվանումներով անվանելը և մեկնաբանելը նրա, որպես նկարչի, ստեղծագործական սկիզբն էր:

Որպես նկարիչ, նա հանրությանը ներկայացավ իր 1985 թ. Թբիլիսի, 1988 և 1989 թթ. Երևանի ցուցահանդեսներով, որոնք նրա ոգևորող կեցվածքով և ակտիվ իմպրովիզներով ավելի շատ հիշեցնում էին տոնակատարությունների բեմադրություն, քան թե ցուցահանդեսների: Այցելուներն ակամա դառնում էին այդ պահին նրա կողմից հորինված ինչ-որ բեմադրության հանդիսատես կամ մասնակից: Օրինակ, կանայք դառնում էին կենդանի մանեկեններ, ովքեր կրում էին նրա կողմից ձևավորած գլխարկները, որոնք պատրաստված էին ի հիշատակ վրացուհի դերասանուհի Նատո Վաչնաձեի չխաղացած դերերի: Յուրաքանչյուրում Փարաջանովն էր նրանց ուղղորդում, թե որտեղ կանգնեն կամ նստեն և ինչպիսի կեցվածք ընդունեն՝ ստեղծելով իր համպատրաստի կոմպոզիցիան և կոտրելով այն կարծրատիպերը, թե թանգարաններն ու ցուցահանդեսները միայն դիտելու համար են: Այս ավանդույթը շարունակել է նաև Մերգեյ Փարաջանովի թանգարանի տնօրենը: Նա ոչ միայն իմպրովիզներ էր անում, այլ նաև լուսանկարում էր, սակայն տարիների ընթացքում հասկանալով, որ ձեռքերի հետ շփումից կվնասվեն գլխարկները, դադարեցրեց, և հետևյալ լուծմամբ ցուցադրեց(նկ.1):³

³ Լ. Աբրահամյան, «Բաց տեքստերը թանգարանային ցուցադրությունում», էջ 4-7, 2012 թ.:

Նկ. 1

Նա հաճախ համպատրաստից փոփոխում էր իր աշխատանքները կամ նրանց անվանումները: Իր 1988թ. երևանյան ցուցահանդեսից առաջ դիմում է Լևոն Աբրահամյանին (իրեն օգնող կամավորների թիմից), որ նա օգնի գործերի անվանումները գրելու հարցում, որի ընթացքում վերջինս ակնատես է լինում, թե ինչպես է Փարաջանովը փոխում անվանումները: Օր.՝ 18-րդ դարի ուկրաինացի փիլիսոփա «Սկովորոդայի» խճանկարը փոխակերպում է 20-րդ դարի հայ պոետ «Չարենց» անվանումով, չնայած աշխատանքի հետևում մինչ օրս պահպանված է հին անվանումը:⁴

Փոխված անվանումով գործերից է «փիղը», որը Թբիլիսիի ցուցահանդեսին վերնագրել էր «Հնդկաստանը ողջունում է Կորային», իսկ Երևանի ցուցահանդեսին՝ «Մանկությանս ճամպրուկը փոխակերպված փղի»: Առաջին անվանումը պահի ազդեցությամբ էր տվել, քանի որ իր ընկեր կինոգետ Կորա Ծերեթելին նոր էր վերադարձել Հնդկաստանից, իսկ երկրորդն արդեն կապված է նրա արվեստում գործերի ձևափոխության դերի հետ:⁵

Ի տարբերություն Փարաջանովի, թանգարանի տնօրենը «Վրացուհու խորհրդանիշը», աշխատանքի անվանումը, որը կանացի կոշիկ է՝ դրված թռչնի վանդակում, փոխել է «Արևելյան կնոջ ճակատագիրը» անվանումով՝ ավելի քաղաքակիրթ ձևով ներկայացնելու նպատակով, քանի որ այցելուն կարող էր սխալ հասկանալ:⁶

⁴ Լ. Աբրահամյան, «Բաց տեքստերը թանգարանային ցուցադրությունում», էջ 4-7, 2012 թ.:

⁵ Նույն տեղում:

⁶ Հարցազրույց Լ. Աբրահամյանի հետ, 12.05.2016 թ.:

Անվանումները փոխելու մյուս պատճառները գործերը փոխակերպելու արդյունքում էին լինում: Դրանք հիմնականում ինստալացիաներ էին, որոնք թույլ էին տալիս այնպիսի փոխակերպումներ, որոնց արդյունքում չէին վնասվում նրանց բաղադրիչները: Փարաջանովը, հատկապես, սիրում էր իմպրովիզներ անել իր alter ego տղամարդ մանեկենի հետ: 1983-1984 թթ. նրա Թբիլիսիի տանն այն դրված էր մեկ այլ կին մանեկենի կողքին՝ անվանելով կոմպոզիցիան «Իմ ընտանիքը», իսկ 1985 թ. ինքնանկար մանեկենը միայնակ էր կանգնած՝ այցելուների ուշադրությունը գրավելով գլխին դրված վանդակով, որի մեջ կենդանի թռչուններ էր դրել, հատկապես ուշագրավ էր, երբ Փարաջանովը նրանց կերակրում էր: 1988 թ. ցուցահանդեսին այն իր ձեռքերին գրկել էր շղարշով ծածկված մեկ այլ մանեկենի՝ ներկայացնելով ռուս հայտնի կինոբեմադրիչ Անդրեյ Տարկովսկուն, ով այդ ժամանակ նոր էր մահացել, իսկ այժմ այդ կոմպոզիցիայի հերոսները, որոնց նա անվանել էր «Պիետոս»՝ առանձին կանգնած են թանգարանի երկու հարկերում:⁷

Իմպրովիզացիաները, կարծես ոչ կանխամտածված, բայց այսօր էլ շարունակվում են Ս. Փարաջանովի թանգարանում: Թանգարանը բացվել է 1991 թ. Երևանում, մահից մեկ տարի հետո, որի ցուցադրությունը հիմնված է նրա երեք ցուցահանդեսների վրա: Հետևաբար թանգարանի աշխատակիցներն էքսկուրսիոն տեքստը կազմել են նրա կենսագրական տվյալների, բերանացի փոխանցված պատմությունների, ընտանիքի անդամների և ընկերների հուշերի վրա, որն էլ իր ձևով բաց տեքստ է: Այստեղ էքսկուրսավարն ազատ է նյութն ընտրելիս, ներկայացնելիս, ինչպես նաև որոշ իմպրովիզներ մեկնաբանելիս, ինչն էլ հիմնականում կախված է այցելուի բնույթից:

Թանգարանում ցուցադրվող աշխատանքները, ինչպես արդեն նշել էինք, գիտականորեն ուսումնասիրված և բացատրված չեն, իսկ հաճախ լինում են գիտակ այցելուներ և այնպիսի հարցեր են տալիս, որոնց մասին, պատահում է, որ էքսկուրսավարը տեղյակ չի լինում. նրա կենսագրության և աշխատանքների պատմության հետ միասին, որոնք արտացոլում են սովետական առօրեականությունը, առանձին անհատներին և իրադարձությունները, անհրաժեշտ է տիրապետել նաև այդ ժամանակաշրջանին ամբողջությամբ, սովետական կինեմատոգրաֆիայի պատմությանը, մշակույթին, արվեստին: Այս բոլորը իմանալու համար տարիներ են պետք, իսկ սկսնակ էքսկուրսավարը չի կարող տիրապետել

⁷ Լ. Աբրահամյան, «Բաց տեքստերը թանգարանային ցուցադրությունում», էջ 4-7, 2012 թ.:

այդ ամբողջ տեղեկատվությանը, և էքսկուրսիան չտապալելու համար նա դիմում է իմպրովիզների:

Երբ այցելուները կարողանում են հասկանալ Փարաջանովի գեղեցիկ արվեստ ստեղծելու սկզբունքը, զգացմունքները, հումորը, սարկազմը, հեգնանքը (իրոնիա), այցելուների և էքսկուրսավարի միջև կոտրվում է սառույցը, և բացատրությունը ավելի շատ մտերմիկ գրույցի է վերածվում: Երբեմն այցելուն ինքն է իմպրովիզ անում, իսկ էքսկուրսավարը զարգացնում ու հարստացնում է այն և ավելացնում իր խոսքին:

Որպես էքսկուրսավար, մեջբերեմ նաև իմ փորձը: Երբ ինձ հարցնում էին որևէ աշխատանքի մասին, որը չուներ մեկնաբանություն կամ այս կամ այն իրը, դետալը ինչ նպատակով է օգտագործել տվյալ աշխատանքում, ես դիմում էի իմպրովիզի: Այժմ պատկերն այլ է, ես համապատաստից հորինում եմ՝ ելնելով նրանից, թե ինչպես եմ ես այն ընկալում և հասկանում, որոնցից մի քանիսն էլ դարձել են իմ էքսկուրսիոն տեքստի մի մասը: Պատահել է, որ իմ կողմից հորինվածն այդքան էլ չի համապատասխանել աշխատանքին:

Նկ.2

Օրինակ «Ընտրություններ խամաճիկների մոտ» (նկ.2) աշխատանքը երկար ժամանակ ես բացատրում էի այնպես ինչպես ես էի ընկալում: Նախապես իմանալով, որ նրան երկրորդ անգամ բանտարկել են կաշառք տալու համար ես ասոցացնում էի կաշառակերության թեմայի հետ, բացատրելով, որ ինքը փոխաբերական իմաստով ցույց է տալիս սովետական կաշառակերությունը՝ օգտագործելով ամերիկյան ոճը, քանի որ աշխատանքում կա դոլլար, Ջորջ Վաշինգտոնի նկարը և խամաճիկներ, սակայն այս հետազոտությունը կատարելիս պարզեցի, որ ընդամենը կանխազգացել է, թե ընտրություններից առաջ ինչեր են տեղի ունենում, մարդիկ գումարի դիմաց տալիս են իրենց ձայնը, ինչն էլ բոլոր ժամանակներում արդիական է:

Հետազոտության ընթացքում պարզվեց, որ աշխատանքների վերաբերյալ իմպրովիզները շատ են, և մեկ հոդվածով հնարավոր չէր ներկայացնել բոլորը, ուստի ընտրեցի ամենալավ օրինակները:

Նկ.3

«Խորհրդավոր ընթրիք» (նկ.3) կոլաժ. Լեոնարդո դա Վինչիի Խորհրդավոր ընթրիքը կրկնօրինակ նկարին ավելացրել է իր հերոսների՝ Խրուշչովի, Ստալինի և Ալ Կապոնեի նկարները, ավելացրել է նաև իր սրտի էլեկտրասրտագրությունը, քանի որ ասում էր, որ իմ գործերը դրանք իմ սրտի էլեկտրասրտագրություններն են: Մեղանին ավելացրել է հարստությունը խորհրդանշող ֆաբերժեի ձվերը, սիրտ, այսինքն դա մեզանից է կախված, թե մենք որն ենք ընտրում՝ խիղճը, թե հարստությունը: Իր կողմից ավելացրած հերոսներին էլ դրել է երևի նրա համար, որ ցույց տա, թե մարդիկ հաճախ ստիպված են իրար դավաճանում՝ ելնելով իրենց բռնակալ ղեկավարներից: Վերևում կա նաև մի մատնահետք՝ երբ հայերենում «մատ» բառին ավելացնում ենք «ել» վերջավորությունը ստանում ենք «մատնել» բայը, որը հոմանիշ է դավաճանել բառին:⁸ Սակայն պետք է նշենք, որ Փարաջանովն այդչափ լավ չգիտեր հայերեն, որպեսզի մատնահետքն այդպիսի իմաստով մտցներ աշխատանքում, ուստի գործ ունենք զուտ մեկնաբանության հետ՝ այս անգամ իմաստային առումներով, ինչը Փարաբաջանովը կհավաներ: Մատնահետքը կարող ենք նաև որպես բռնաճնշում մեկնաբանել, քանի որ հանցավորներին ձերբակալելիս վերցնում են նրանց մատնահետքերը: Նմանատիպ մեկնաբանություն է արել Լ. Աբրահամյանը նրա Միլվեստրով կոլաժի վերաբերյալ.

⁸ Մեկնաբանությունը վերցված է Ա. Միքայելյանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի գիտաշխատող), 05.03.2016 թ.:

Միլվեստրովը ունի տրիպտիխ «Դրամա» դաշնամուրի համար, որի առաջին մասը, գրված է ջութակի և դաշնամուրի համար, վերջանում է հետևյալ ձևով. ջութակահարը ջութակը դնում է դաշնամուրի վրա, վերցնում լուցկու տուփը, վառում լուցկին և բարձր փչում այն: Կոլաժում մենք տեսնում ենք Միլվեստրովին, ով ձախ ձեռքը բռնել է այնպես, ինչպես ջութակահարներն են բռնում, իսկ ձեռքերի միջև լուսարձակի մանրապատկեր է, որն էլ հանդիսանում է վառվող լուցկու այլաբանությունը(նկ.4):⁹

Նկ.4

Ինչ վերաբերում է երեք հերոսներին, չնայած նրան, որ թանգարանի տնօրենն, իր բազմաթիվ փնտրտուքներից հետո, եկել է այն եզրահանգմանը, որ Խրուշչովի և Ստալինի հետ ավելացրել է Ալ Կապոնեի նկարը, Լ. Աբրահամյանն այն կարծիքին է, որ դա Ֆելիքսն է. նախ Փարաջանովը հազիվ թե Ալ Կապոնեի նկարն ունենար և երկրորդ՝ նա չէր նստեցնի առաքյալների հետ և բացի դա բռնակալներին ընթրողներից դուրս դաշտում է պատկերել: ¹⁰

Փարաջանովն այս աշխատանքը ստեղծել է, երբ հոգեպես ծանր վիճակում է եղել, երբ իրեն դավաճանել են, ցավ են պատճառել, ինչը նրա հետ հաճախ էր պատահում: Սեդանի վրա ավելացված ոսկյա ձվերը խորհրդանշում են կաշառք, իսկ սիրտը՝ զոհ: Կարևոր չէ Խրուշչովի, Ստալինի, Ալ Կապոնեի ժամանակների զոհն է, թե ներկայիս: Հուդային

⁹ Չ. Սարգսյան, Լ. Աբրահամյան, «Փարաջանով գեղադիտակ» Գծանկարներ, կոլաժներ, ասամբլեաժներ, Ս. Փարաջանովի թանգարան, Երևան, 2008 թ.:

¹⁰ Հարցազրույց Լ. Աբրահամյանի հետ, 16.07.2016 թ.:

կապել է ժամանակակից ժամացույց, որից էլ ենթադրվում է, որ դավաճանությունը շարունակական է:¹¹

Խրուչչովն է, Ստալինը և Ալ Կապոնեն, իսկ ներքևում իր սրտի կարդիոգրաման, սեղանին սիրտ է դրել, որը Քրիստոսի սիրտն է և բաց բոլորի համար, այսինքն նա գիտեր, որ իրեն դավաճանելու են, սակայն ոչինչ չարեց: Այս երեք կերպարներին դրել է, որպեսզի ցույց տա, որ սովորական մարդիկ կարիք չունեն իրար դավաճանելու, այլ նրանց ստիպում են բռնակալները, իշխանավորները, հանցավորները, իսկ մատնահետքը՝ ամեն ինչ պարզ է, ոչինչ չկա թաքցնելու:¹²

Լեոնարդո դա Վինչիի նկարի կրկնօրինակի վրա Փարաջանովը ավելացրել է երեք հերոսների՝ ակնարկելով, որ երկրում վատ մթնոլորտը, դավաճանությունը, մատնությունը, որոնք հաճախ շատանում էին բռնակալների մեղքով: Մատնահետք է դրել ասելու համար, որ երկնքում բոլորի գործերից տեղյակ են, ամեն ինչ գիտեն:¹³

1973 թ.՝ ռեժիմի տարիներին, իրեն թույլ է տվել այդպիսի ազատություն՝ այս մարդկանց հավաքելով մի սեղանի շուրջ: Ինչպես Բելա Ախմադովինան էր ասում նրա մահից հետո՝ մահացավ ամենաազատ մարդը ամենաանազատ երկրում:¹⁴

¹¹ Մեկնաբանությունը վերցված է Ն. Դալայյանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի էքսկուրսավար), 20.02.2016 թ.:

¹² Մեկնաբանությունը վերցված է Ն. Թամազյանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի գիտաշխատող), 29.02.2016 թ.:

¹³ Մեկնաբանությունը վերցված է Խ. Կոբեյյանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի ցուցադրման և հանրահոշակաման բաժնի վարիչ), 03.02.2016 թ.:

¹⁴ Մեկնաբանությունը վերցված է Կ. Մարտիրոսյանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի գիտաշխատող), 01.03.2016 թ.:

Նկ.5

«Տարկովսկու գիշերահավքը» (նկ.5) թոչունը Տարկովսկու գլխին խոսում է այն մասին, որ նա հնարավորություն ուներ իրականացնելու իր մտքերը, նրա վզից նաև մեղալիտն է կախված, այսինքն ունի փառք, փող, բայց աչքերում կարոտ է, քանի որ ապրում էր իր հայրենիքից հեռու:¹⁵

Կուլաժում երկու հայտնի կինոբեմադրիչներ են, որոնցից մեկը գտնվում է փառքի գագաթնակետին, իսկ մյուսին թույլ չէին տալիս ֆիլմ նկարել, դրա համար Տարկովսկու վզին մեղալ է կախել, իսկ իրեն մերկ ու ձեռքերը շղթայված է պատկերել: Սակայն մեղալիտնը շատ մեծ է, այսինքն ոչ բոլոր մարդիկ կարող են պատվով մնալ փառքի գագաթնակետին, որովհետև տարբեր ուժեր փորձում են խոչընդոտել:¹⁶

Տարկովսկին հյուրընկալվել էր Փարաջանովի տանը և այդ երկու ընկերներին լուսանկարել են, որի վրա նա կուլաժ է արել, իսկ Տարկովսկու մահից հետո ձևափոխել է՝ ավելացնելով կավե թոչունը, լամպը և անվանել «Տարկովսկու գիշերահավքը», որտեղ կարող ենք երկու հանճարների ճակատագրերը տեսնել: Տարկովսկու գլխին դրել է գիշերահավքը, որը շնորհ (մուսա) է տալիս ստեղծագործելու և վզից կախել է ոսկյա մեղալիտն՝ ցույց տալու համար, որ նա ազատ է, կարողանում է նկարահանել ֆիլմեր, որոնք ինքն է ցանկանում, նրա ֆիլմերը ցուցադրվում են

¹⁵ Մեկնաբանությունը վերցված է Ն. Դալայանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի էքսկուրսավար), 09.04.2016 թ.:

¹⁶ Մեկնաբանությունը վերցված է Ն. Թամազյանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի գիտաշխատող), 25.03.2016 թ.:

կինոփառատոններին, իսկ իրեն մերկ է պատկերել՝ ձեռքերը ոսկյա շղթայով շղթայված, այսինքն ինքը ոչինչ չունի և թույլ չեն տալիս ֆիլմ նկարել:¹⁷

Կոլաժի առաջին տարբերակում նկարի առաջ վառվում էր նավթավառն, որի մոտ էր թռչել եկել անտեսանելի թռչունը: Այդ ծավալային թռչունը ձայնակցում էր երկու ուրիշ թռչունների հետ՝ սոսնձված լուսանկարին, որոնք դիտվում էին որպես ֆոն հիմնական թռչնի առաջնային պլանում: Սակայն 1987 թ. ստեղծված կոլաժում Փարաջանովին և Տարկովսկուն այցելած այդ առեղծվածաին թռչունները այլ իմաստներով էին հասկացվում: Թռչունը Տարկովսկու գլխին էր նստած, իսկ Փարաջանովի, շղթայով շղթայված, ձեռքերին: Տարկովսկու վզին ոսկյա մեդալիոնով շղթա է կախված: Միանգամից պարզ է դառնում, որ առեղծվածային թռչունները ճակատագրերի նախալրաբերներն են, որոնք հեքիաթներում գտնում են իրենց երջանիկ աստղի տակ ծնված ընտրյալին: Փայտյա գիշերային թռչունը հիմա վատ լրաբեր է, նա կարծես թե նոր է թռել իր հաջողակ ընտրյալի գլխից: Այսպես Փարաջանովի մոտ մեկը փոխակերպվում է մյուսի, քանի որ թռչունների թռիչքից ստեղծվում է նրա կոմպոզիցիան: Փայտե թռչունն անհետանում է ցուցահանդեսից հետո և հնարավոր չի լինում վերականգնել, սակայն անվանումը մնում է գիշերային թռչուն: Հնարավոր է, որ թռչունը կատարել էր իր չար դերը, կանխագուշակել էր ևս մեկ մահ, և մեզ մնում է երկու վաղամեռիկ կինոբեմադրիչների ճակատագիրն այնպիսի ձևով, ինչպիսին տեսել է Փարաջանովը, երբ վշտով խմբագրել է իր տանն արված լուսանկարը:¹⁸

Ակ.6

«Հայ ժողովուրդ» (նկ.6) աշխատանքը նվիրել է հայ ժողովրդին և բոլոր պատկերները տեղի են ունեցել 20-րդ դարում: Սա ցեղասպանությունն է,

¹⁷ Մեկնաբանությունը վերցված է Ա. Միքայելյանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի գիտաշխատող), 05.03.2016 թ.:

¹⁸ Լ. Աբրահամյան «Այցելություն կինոբեմադրչի թանգարան՝ վերածված տոնակատարության», հոդված, Երևան, Թանգարանագիտական հանդես, 2011 թ.:

իսկ Տիրամայրի ու Քրիստոսի պատկերներից հասկանում ենք, որ նա մեծ ուշադրություն է դարձրել քրիստոնեությանը: Ստորև ժողովուրդն է՝ փշալարով բաժանված Արարատ սարից, այսինքն իրենց հայրենիքից: Այժմ պատկերացնենք, որ այս վերնաշապիկն Արևելյան և Արևմտյան Հայաստանն է: Փոքր Արարատի հատվածն է, քանի որ փոքր մասն է մնացել հայերին, ապա դա Արևելյան Հայաստանն է, որի վերևում պատկերված զինվորներից հասկանում ենք իշխանափոխություն, ներքևում Հայոց Կաթողիկոսն է, որի նստավայրը գրեթե միշտ էջմիածնում է եղել, որը կրկին Արևելյան Հայաստանում է, իսկ Արևմտյան մասում ցեղասպանություն է տեղի ունեցել, ներքևում փրկված հայ ժողովուրդն է, կողքերին պահապան հրեշտակ և մկրատով կտրված փշալար, այսինքն ուզում է, որ այդ մարդիկ վերադառնան իրենց տները: Հատկանշական են սարերի վրայի կենդանիները՝ մի մասում գայլերն են, մյուսում՝ եղնիկներ: Վերնաշապիկի արևելյան մասը խորհրդանշող հատվածն ամբողջությամբ զարդարված է, որից էլ ենթադրում ենք, որ կյանքը շարունակվում է, իսկ արևմտյան մասում կա միայն ժամացույց, որից կախված են «հույս», «հավատ», «սեր» խորհրդանիշները և մի «բանալի», որն էլ հայ ժողովրդի միասնության բանալին է: Հետևում կա պատկերված կտրված ձեռք: Ասում էին, որ միջնադարում պատվիրում էին վարպետներին, որպեսզի նրանք արվեստի գործեր անեին, իսկ եթե պատվիրատուին շատ էր դուր գալիս նա կտրում էր հեղինակի ձեռքը, որ նա նման երկրորդը չանի: Փարաջանովն էլ խոստում է տալիս, որ ուրիշի համար նմանը չի անելու: Թևատակի քրտինքը խորհրդանշում է Սովետական Միության աշխատավորությունը, որտեղ գովերգվում էր աշխատասիրությունը:¹⁹

Սա Հայոց ցեղասպանությունն է, Արարատ սարը, հայոց եկեղեցին, որտեղ տեսնում ենք լաց, արյուն, նկարել է նաև կակտուս, որը խորհրդանշում է մեր ցավը, որը միշտ մեր սրտերում է:²⁰

Ինչպես Փարաջանովն էր ասում, յուրաքանչյուր կուլած դա խտացված ֆիլմ է, և այս վերնաշապիկի վրա խտացված նկարագրող էլ է մեր պատմությունը: Վերնաշապիկը բաժանել է երկու մասերի՝ արևելյան և արևմտյան: Արևմտյան մասում նկարագրողված այս պատկերը կարող ենք ցեղասպանության հետ համադրել, այնուհետև Տիրամոր պատկերն է, որին հաջորդում է Արարատ սարը, որի վրա արդեն գայլերն են վիստում:

¹⁹ Մեկնաբանությունը վերցված է Ն. Թամազյանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի գիտաշխատող), 25.02.2016 թ.:

²⁰ Մեկնաբանությունը վերցված է Ն. Դալայանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի էքսկուրսավար), 16.03.2016 թ.:

Փշալարը և մկրատը նրա արվեստում խորհրդանշում է ազատությունը, իսկ այստեղ սահման է, ժողովրդի և Արարատ սարի միջև, այսինքն փրկված մարդկանց և նրանց հայրենիքի միջև արդեն կա սահման: Արևելյան մասում ռուսական զինվորներն են, իսկ հետևում հայկական եկեղեցին, որը հետին պլան է մղվում սովետական կարգերի ժամանակ, Քրիստոսի պատկերն է և Հայոց Կաթողիկոսը: Այս հատվածը ամբողջությամբ զարդարված է, ինչն էլ վկայում է, որ կյանքը իր բնականոն հունով ընթանում է, իսկ արևմտյան մասի այս հատվածում ոչինչ չկա, միայն մի ժամացույց:²¹

Նկ.7

«Հիշողությունն սև խավիարի մասին» (նկ.7), որը սարկազմային բնույթի եռաչափ կոլաժ է: Սև խավիարը Սովետական Միությունում դելիկատես էր համարվում, բայց միշտ դեֆիցիտ էր լինում: Աշխատանքը միայն քորոցներից է արել, ցանկանալով ցույց տալ, որ ձկից միայն փշերն էին մնում:

Միննուն կոլաժը մեկնաբանվում է նաև այնպես, որ մարդիկ խավիար ուտելուց հետո պահում էին տուփը, որպեսզի հետո հարևաններին և բարեկամներին ցույց տային, որ իրենք խավիար են կերել, որովհետև այն

շատ թանկ էր:²²

Նկ.8

²¹ Մեկնաբանությունը վերցված է Ա. Միքայելյանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի գիտաշխատող), 28.04.2016 թ.:

²² Մեկնաբանությունը վերցված է Խ. Կորբելյանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի ցուցադրման և հանրահոշակաման բաժնի վարիչ), 14.02.2016 թ.:

«Հայ կինոյի ապագան» գործում Փարաջանովն իրեն թագադրել է՝ գլխին փակցնելով եկեղեցու գմբեթ (նկ.8): Նման ձևով ցույց է տալիս, որ իրենից հետո վերածնվում է հայ կինոն:²³

Այս բոլոր իմպրովիզները միտված են նրա արվեստն ավելի հասկանալի և ընկալելի դարձնելուն, քանի որ այն բարդ է, և եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ Փարաջանովը շատ քչերի վերաբերյալ է բացատրություններ տվել, ապա սովորական մարդուն, գրեթե անհնար կլինի հասկանալ այն: Այստեղից էլ հետևություն, որ էքսկուրսավարները, դիմելով իմպրովիզների, փորձում են այցելուներին օգնել և տալ բանալի՝ Փարաջանովի արվեստին մոտենալու, հասկանալու, և ինչու չէ՝ էքսկուրսիոն տեքստը հետաքրքիր և հարուստ դարձնելու համար:

Հետազոտության երկրորդ մասը վերաբերում է ընկալումներին, և դրանք պարզելու համար ուսումնասիրել ենք այն ծրագրերը, որոնք կազմակերպվել և իրականացվել են նրա արվեստի ընկալման և ներշնչման արդյունքում, ինչպես նաև իր ցուցահանդեսների և թանգարանի սպավորությունների գրքերի գրառումները:

Հաշվի առնելով, որ 2014 թ. Ս. Փարաջանովի հոբելյանական տարին էր, Ազգային ժողովը հանդես եկավ հետաքրքիր առաջարկությամբ: Թանգարանի հետ համատեղ կազմակերպվեց Երևանից և Հայաստանի տարբեր մարզերից շնորհալի երեխաների այցելություն թանգարան, որից հետո երեխաներին առաջարկվեց, ներշնչվելով Փարաջանովի արվեստով, ստեղծել գեղարվեստական աշխատանքներ: Մի քանի ամիս անց թանգարանը և Ազգային ժողովը համատեղ կազմակերպեցին այդ շնորհալի երեխաների աշխատանքների ցուցահանդեսը, որտեղ հաղթող ճանաչվեց հեռավոր գյուղից մի երեխա, ով ապակուց պատկերել էր Փարաջանովի դիմանկարը: (նկ.9)

²³ Մեկնաբանությունը վերցված է Խ. Կոբեյանի էքսկուրսիայից (Ս. Փարաջանովի թանգարանի ցուցադրման և հանրահռչակման բաժնի վարիչ), 29.02.2016 թ.:

Նկ.9

Հետաքրքիր և յուրօրինակ էին ընկալել և մեկնաբանել Փարաջանովի արվեստը Հայկանուշ Դանիելյանի արվեստի դպրոցի սաները, որոնց աշխատանքները ցուցադրվեցին թանգարանում: Թանգարանում էքսկուրսիա լսելուց հետո նրանց մոտ միտք էր ծնվել գլխարկների շարք անել, սակայն ընթացքում հասկացել էին, որ ուղղակի գլխարկները ցուցադրել այդքան էլ հետաքրքիր չի լինի և մտածում են կոմպոզիցիա ստեղծել: Ներկայացված աշխատանքներն իմաստային և առարկայական առումով հավաքական էին. կոլաժներից վերցրած միտք, դետալներ՝ համադրված «Նոան գոյնը» ֆիլմի որևէ կադրի հետ: Յուրաքանչյուր երեխա վերցել էր այն աշխատանքները կամ դրանցում եղած դետալները, որոնք ինքն էր նախընտրել և օգտագործել իր աշխատանքում ինչպես ինքն էր ընկալել: Այս ցուցահանդեսում ամենահետաքրքրական բաներից էր նաև այն, որ իրենք էին մարմնավորում իրենց ստեղծած աշխատանքը:²⁴

16-ամյա Ռոզայի հետ հարցազրույցից պարզ դարձավ, որ նա ճամպուրուկը և իր կերպարը ստեղծել էր ոգեշնչվելով Փարաջանովի շոգեքարշ աշխատանքով՝ ընկալելով որպես ճանապարհ և ճամփորդ իմաստներով:²⁵ (նկ.10)

²⁴ Հարցազրույց Ռոզաննա Սմբաթյանի հետ, կերպարվեստի ուսուցիչ, 11.05.16 թ.:

²⁵ Հարցազրույց Ռոզայի հետ, 11.05.2016 թ.:

Նկ.10

13 տարեկան Գոհարը աշխատանքում Փարաջանովի ազատ մտածելակերպն է ցուցադրել, նույնիսկ բանտարկված նա ազատ էր:²⁶ (նկ.11)

Նկ.11

13 տարեկան Միլենան թանգարանում հասկացել էր, որ Փարաջանովի սիրելի միրգը նուրն էր և դա նրան դուր էր եկել, քանի որ ինքը այն ընկալել էր որպես գեղեցկության խորհրդանիշ և համադրելով «Նոան գույնը» ֆիլմից Սոֆիկոյի կերպարի հետ՝ ստեղծել էր իր կերպար-աշխատանքը:²⁷ (նկ.12)

²⁶ Հարցազրույց Գոհարի հետ, 11.05.2016 թ.:

²⁷ Հարցազրույց Միլենայի հետ, 11.05.2016 թ.:

Նկ.12

13 տարեկան Սոնան իր աշխատանքը անվանել էր մտքերի արտացոլանք՝ բացատրելով, որ Փարաջանովի գործերը խոսում են նրա մտքերի, տրամադրության, հոգեվիճակի մասին²⁸: (նկ.13)

Նկ.13

Այսօր էլ թանգարանը համագործակցում է Թումո ստեղծարար տեխնոլոգիաների կենտրոնի հետ, որտեղ կենտրոնի սաներն են հանդես գալիս ստեղծագործողի դերում: Թանգարանի աշխատակիցներն ընտրում են թեմաները և նախապատրաստում կոլաժներ պատրաստելու համար համապատասխան նյութերը: Նախապես էքսկուրսավարները նրանց մի

²⁸ Հարցազրույց Սոնայի հետ, 11.05.2016 թ.:

փոքր տեղեկություն են տալիս Փարաջանովի, նրա աշխատանքների և թանգարանի մասին, այնուհետև թանգարանի բակում նրանք բաժանվում են խմբերի և կոլաժներ են անում: Աշխատանքներն ավարտելուց հետո յուրաքանչյուր խմբից մեկը ներկայացնում է իրենց կոլաժը, այդ մեկնաբանություններից էլ պարզ է դառնում, թե ինչպես են ընկալել նրա արվեստը:

Մինչև 1988 թ. մարդիկ նրան գիտեին որպես կինոբեմադրիչ, սակայն նրա, իրար հաջորդող ցուցահանդեսներից հետո, պատկերը փոխվեց, և նրան ճանաչեցին նաև որպես նկարիչ: Ցուցահանդեսների, հետագայում էլ թանգարանի տպավորությունների գրքերը ուսումնասիրելիս պարզ է դառնում, որ նրա գործերը մարդկանց համար մի նոր աշխարհի բացահայտում էին, որտեղ նրանք ազատ էին հասկանալու, ընկալելու և զգալու հարցում:

Այցելուների մի մասի համար մանկությունն էր հիշեցնում. «Ձեր ցուցահանդեսը դա մանկություն վերադառնալու ակնթարթ է, մանկական իլուզիա»²⁹, «Սյուրռեալիզմ, ռետրո, նոստալգիա, շատ զգացողություններ, որոնք արտահայտված չեն շատերի կողմից»³⁰, իսկ մյուսները հայտնվում էին հեքիաթում կամ մասնակցում տոնահանդեսի. «Ձեր հեքիաթը դիտելիս սկամա մոռանում եմ շունչ առնել»³¹, «Գույների և երևակայության ինչպիսի տոնահանդես»³², «Այս տանն ամեն ինչ ապրելու ցանկություն է առաջացնում՝ գեղեցկություն, բանաստեղծություն, երևակայություն...»³³ գրել է դերասանուհի Ֆ. Արդանը:

Նրանցից շատերը սովորում էին տեսնել և զգալ գեղեցիկը, որը իրենց շրջապատող հասարակ և անպիտան իրերի մեջ էր կամ ազատվում էին կարծրացած կապանքներից. «Արվեստը ինչ-որ գերբնական բան չէ, այն մեզ շրջապատող ամեն ինչի մեջ է, միայն պետք է այն տեսնել «լեզու» տալ: Ձեր արվեստով կարողացաք սովորեցնել այլ աչքերով նայելու ինձ շրջապատող

²⁹ Տե՛ս Ս. Փարաջանովի 1988 թ. Ժողովրդական արվեստի թանգարանում կազմակերպված ցուցահանդեսի տպավորությունների մատյան (առաջին), էջ 40, 1988 թ.:

³⁰ Նույն տեղում (մատյան երրորդ), էջ 15, 1988 թ.:

³¹ Նույն տեղում (մատյան երրորդ), էջ 21; 1988 թ.:

³² Նույն տեղում (մատյան երրորդ), էջ 10; 1988 թ.:

³³ Ս. Փարաջանովի թանգարանի հատուկ հյուրերի տպավորությունների գրքից (երկրորդ), էջ 13, 2011 թ.:

ամեն ինչին»³⁴, «Այս աշխատանքները դիտելիս իմ մոտ արթնանում է գեղեցիկի նկատմամբ ուշադրության զգացմունք»³⁵, «Ձեր գործերը նման են թարմ օդի, երբ առավոտյան բաց պատուհանից ներս են խուժում: Դրանցում քանդված են մարդկության նախասահմանած արգելքները»³⁶, «Ձեր արվեստը իմ բոլոր կապանքները քանդեց, կեցցե՛ս»³⁷, «Մեզ շատ դուր եկավ Ձեր հիանալի ցուցահանդեսը, զարմանում ես, թե ինչպես կարելի է այդպիսի պարզ ու հասարակ իրերից ստեղծել այդքան հիասքանչ ու գեղեցիկ կոմպոզիցիաներ»³⁸, «Ահավոր է... Այդքան պարզության մեջ այդքան բարդություն: Միայն հանճարը կարող էր հասարակ, կենցաղային իրերից կերտել այդպիսի վսեմ արվեստ»³⁹:

Շատերի համար նա հանճարի, խենթի, գժի էր նման. «Աներևակայելի էր տեսնել և զգալ այսպիսի մեծ նկարչի ստեղծագործությունները... Ես երջանիկ եմ»⁴⁰ գրել է կինոբեմադրիչ Է. Կուստուրիցան, «Դուք կամ հանճար եք կամ գիժ»⁴¹, «Հանճարի նուրբ լիրիկան և զարմանալի խենթությունը մեկտեղ»⁴², «Մեծատաղանդ ինչլառ»⁴³, «Սատանայի կամակատար»⁴⁴, մյուսներն էլ մեկնաբանում էին հետևալ բառերով. «Թթու թան չի ամեն մարդու բան չի»⁴⁵, «Աներևակայելի գաղափարների գալակտիկա»⁴⁶, «Չփորձեցի էլ Ձեզ հասկանալ: Ես իմը հասկացա: Կարևորը դա է»⁴⁷:

³⁴ Մ.Փարաջանովի 1988 թ. Ժողովրդական արվեստի թանգարանում կազմակերպված ցուցահանդեսի տպավորությունների մատյան (երրորդ), էջ 58, 1988 թ.:

³⁵ Նույն տեղում (մատյան չորրորդ), էջ 94, 1988 թ.:

³⁶ Մ.Փարաջանովի 1988 թ. Ժողովրդական արվեստի թանգարանում կազմակերպված ցուցահանդեսի տպավորությունների (մատյան առաջին), էջ 13, 1988 թ.:

³⁷ Նույն տեղում (մատյան երկրորդ), էջ 10, 1988 թ.:

³⁸ Նույն տեղում (մատյան երրորդ), էջ 35, 1988 թ.:

³⁹ Նույն տեղում (մատյան երրորդ), էջ 61. 1988 թ.:

⁴⁰ Մ. Փարաջանովի թանգարանի հատուկ հյուրերի տպավորությունների գրքից (երկրորդ), էջ 8, 2010 թ.:

⁴¹ Մ.Փարաջանովի 1988 թ. Ժողովրդական արվեստի թանգարանում կազմակերպված ցուցահանդեսի տպավորությունների (մատյան առաջին), էջ 29, 1988 թ.:

⁴² Նույն տեղում (մատյան երկրորդ), էջ 33, 1988 թ.:

⁴³ Նույն տեղում (մատյան առաջին), էջ 30, 1988 թ.:

⁴⁴ Նույն տեղում (մատյան առաջին), էջ 5, 1988 թ.:

⁴⁵ Նույն տեղում (մատյան երկրորդ), էջ 58, 1988 թ.:

⁴⁶ Նույն տեղում (մատյան երկրորդ), էջ 126, 1988 թ.:

⁴⁷ Նույն տեղում (մատյան չորրորդ), էջ 93, 1988 թ.:

Այցելուներից ոմանք էլ մեկնաբանում են ինտերնացիոնալ, գաղտնիքներով ու առեղծվածներով լի աշխարհ, որտեղ շատերը խոստանում են կրկին վերադառնալ. «Ճշմարիտ արվեստն ինտերնացիոնալ է, Փարաջանովի արվեստը կրկնակի ինտերնացիոնալ է, որովհետև այն ճշմարիտ է»⁴⁸, «Այցելելով այս գեղեցիկ թանգարան՝ ես ստացա մեծ բավականություն նրա խորը փիլիսոփայական աշխատանքներից, որոնք լցված են հանելուկներով ու գաղտնիքներով, ինչպես նաև զանազան իրերի նրա տեսողությունից, ապրումներից և էությունից»⁴⁹, «Սա նոր, մեծ հրաշք է: Այս տունը, նոր երևանյան սրբավայր է, մեծ ինստալյացիա, գեղեցկության տոն՝ սրամտության և ճաշակի: Այս տունը հիմնվել է դժվարին տարիներին որպես հուշարձան դաժան ճակատագրով հանճարին և ժառանգության հաջորդ սերունդներին: Աշխարհում այդպիսի հարմար և ոգեշնչող տեղեր քիչ կան: Հաջողություն և խինդ այդ տանը, թույլ տվեք նորից այցելել Ձեզ»⁵⁰, գրել է Մ. Պիտտրովսկին, «Այս հիասքանչ աշխարհը Փարաջանովը հավաքել է հայելու բեկորներից, հին տիկնիկներից, ճամպրուկներից՝ տալով նրանց կյանք»⁵¹, «Գերազանց ուխտագնացություն, եզակի մեծության արտիստի մոտ: Կուռք կիսոռեժիսոր, ում հետ անձնապես ծանոթանալու հաճույք չեմ ունեցել, և որը հորս կողմից իմ ազգակիցն էր»⁵², գրառել է աշխարհահռչակ շանսոնյե Շ. Ազնավուրը, «Ես բառեր չեմ գտնում, որպեսզի արտահայտեմ իմ հիացմունքը հանճարեղ Փարաջանովի արվեստի առաջ: Շատ-շատ ժամանակ է հարկավոր թափանցելու այդ կյանքի և ստեղծագործությունների մեջ, օհ որքան գեղեցիկ և առեղծվածային միաժամանակ: Երջանիկ եմ, որ այցելեցի այս բարձր արվեստի օջախը»⁵³, «Հրաշալի է: Ես կվերադառնամ շատ շուտով: Հաջողություն»⁵⁴, որը գրառել է դերասանուհի Կ. Կարդինալեն, «Մենք նորից կվերադառնանք այս տուն՝ բերելով մեզ հետ մեր ընկերներին, քանի որ հարկավոր է իմանալ Փարաջանովին»⁵⁵, «Հաճույքի մեծ պաշարով թողնում ենք թանգարանը

⁴⁸ Մ. Փարաջանովի թանգարանի տպավորությունների գրքից, էջ 12, 2005 թ.:

⁴⁹ Մ. Փարաջանովի թանգարանի տպավորությունների գրքից, էջ 11, 2005 թ.:

⁵⁰ Մ. Փարաջանովի թանգարանի հատուկ հյուրերի տպավորությունների գրքից (առաջին), էջ 119, 2006 թ.:

⁵¹ Մ. Փարաջանովի թանգարանի տպավորությունների գրքից, էջ 56, 2012 թ.:

⁵² Մ. Փարաջանովի թանգարանի հատուկ հյուրերի տպավորությունների գրքից (առաջին), էջ 72, 2001 թ.:

⁵³ Մ. Փարաջանովի թանգարանի տպավորությունների գրքից, էջ 13, 2006 թ.:

⁵⁴ Մ. Փարաջանովի թանգարանի հատուկ հյուրերի տպավորությունների գրքից (երկրորդ), էջ 9, 2010 թ.:

⁵⁵ Մ. Փարաջանովի թանգարանի տպավորությունների գրքից, էջ 62, 2013 թ.:

նորից վերադառնալու բաղձանքով»⁵⁶, «Ամպայման կրկին կայցելենք՝ մի փոքր գեղեցիկ ապրել կարողանալու համար»⁵⁷, «Հիանալի թանգարան, ցանկանում ես ամիսը մեկ անգամ այցելել այն»⁵⁸, Ժ. Դեպարդիեն «Իմ հիացմունքը: Մինչ նոր հանդիպում»⁵⁹:

Ուսումնասիրելով իմպրովիզացիան և ընկալումը Փարաջանովի արվեստում՝ պարզ է դառնում, որ նրա կողմից արված իմպրովիզացիաները նոր կյանք են ստանում թանգարանի ցուցադրությունում, էքսկուրսավարների բացատրություններում, այցելուների ինտերակտիվ ստեղծագործություններում և ընկալումներում:

Ա.Միքայելյան

Ս. Փարաջանովի թանգարանի էքսկուրսավարիների իմպրովիզները և նրա արվեստի ընկալումն այցելուների կողմից

Ամփոփում

Իմպրովիզացիան այսօր դարձել է հասարակության ստեղծարար ազատության շարժիչ ուժը, որը սկզբնավորվել է 20-րդ դարում և դեմ գնալով կարծրատիպերին, դարձել ազատության կոչ մշակույթի և արվեստի բոլոր ճյուղերի համար: Այն բնորոշում է համպատրաստից ստեղծագործելու երևույթը, որը, հիմնականում բնորոշ է երաժշտությանը, թատերարվեստին, դրանց ներկայացման ու մեկնաբանման ձևերին: Սույն հոդվածի համար օրինակ է հանդիսացել 20-րդ դարի աշխարհահռչակ կինոբեմադրիչ Սերգեյ Փարաջանովի պլաստիկ արվեստը: Ուսումնասիրելով իմպրովիզացիան և ընկալումը Փարաջանովի արվեստում՝ պարզ է դառնում, որ նրա կողմից արված իմպրովիզացիաները նոր կյանք են ստանում թանգարանի ցուցադրությունում, էքսկուրսավարների բացատրություններում, այցելուների ինտերակտիվ ստեղծագործություններում և ընկալումներում:

⁵⁶ Նույն տեղում, էջ 43, 2011 թ.:

⁵⁷ Նույն տեղում, էջ 54, 2012 թ.:

⁵⁸ Նույն տեղում, էջ 15, 2006 թ.:

⁵⁹ Ս. Փարաջանովի թանգարանի հատուկ հյուրերի տպավորությունների գրքից (Երկրորդ), էջ 12, 2011 թ.:

Последняя является предметом нашего исследования, великолепным примером которого является пластическое искусство всемирно известного режиссера 20-го века Сергея Параджанова. Можно констатировать, что импровизация в искусстве Параджанова получает вторую жизнь на выставках, в интерактивных композициях и представлениях посетителей и, конечно, в интерпретациях и пояснениях музейных гидов.

A. Mikayelyan

**The Improvisations of the Guides of Sergey Parajanov Museum and
the Perception of His
Art by the Visitors
Summary**

We live in an era where improvisation has become a moving force for the whole cultural world. Improvisation was originated in the 20th century breaking all the stereotypes and becoming a call of freedom for all the branches of art. Improvisation is the creative activity of immediate composition which, basically, was used in music, theatrical performances and while presenting and performing works of art.

The latter is the subject of our research, a splendid example of which is the plastic art of the 20th century worldwide famous filmmaker Sergey Parajanov. We can state that the improvisation in Parajanov's art get their second life in the exhibitions, in interactive compositions and perceptions of the visitors and of course in the interpretations and explanations of the museum guides.

Խմբագրություն է ուղարկվել 19.04.19

Հանձնարարվել է գրախոսության 23.04.19

Տպագրության է հանձնարարվել 29.04.19